

PAPER DETAILS

TITLE: BİR OSMANLI KENTİNDE MAHREMIYETİN SINIRLARINI ARAMAK: ANKARA'DA
MAHALLE, SOKAK VE EVLER ÜZERİNDEN BİR MAHREMIYET OKUMASI

AUTHORS: M Bedreddin Simsek

PAGES: 199-225

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3081500>

BİR OSMANLI KENTİNDE MAHREMİYETİN SINIRLARINI ARAMAK: ANKARA'DA MAHALLE, SOKAK VE EVLER ÜZERİNDEN BİR MAHREMİYET OKUMASI*

*M. Bedreddin ŞİMŞEK***

Öz: Bu makale, Ankara kentindeki üç mekânı incelemektedir: mahalle, sokak ve ev. Bu mekânlarda kent sakinlerinin mahremiyet algısını tartışmak için Lale Devri'ne ait şer'iyye sicillerinden yararlanılmıştır. Mahallenin bir parçası olan sokak ve evlerin kendine ait sınırları olup her birinin mahremiyet anlayışının farklı olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre mahalleler, mahremiyetin ilk katmanını oluşturmakta ve mahremiyetin sınırlarını ihlal eden kişilerin mahalleden uzaklaştırılmasına yönelik ortak bir karar alınmasına neden olmaktadır. Mahalle ile ev arasında bir bağlantı görevi gören sokaklar, orta katmanı oluşturur ve mahallelere kıyasla daha katı bir mahremiyet anlayışına sahiptir. Evler ise mahremiyetin çekirdeğini oluşturur ve mutlak bir mahremiyet anlayışıyla korunur. Bu yapıların etrafı, duvarlarla çevrilmiş ve her şeyden önce kadınların bulunduğu kısımlar, gözlerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Böylece makale, mahremiyetin mekânsal olarak mahalleden eve doğru kademeli bir şekilde daraldığını ortaya koymakta ve insanların farklı mekânlardaki mahremiyet ihlallerine verdikleri tepkilere ışık tutmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, Ankara'nın kent tarihine ve Osmanlı mahremiyet araştırmalarına katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Ankara, Mahalle, Sokak, Çıkma Sokak, Mahremiyet.

The Boundaries of Privacy in an Ottoman City: A Reading on Privacy through the Neighborhoods, Streets and Houses of Ankara

Abstract: This article utilizing the Sharia Court Registers of the Tulip Era scrutinizes three types of spaces in the city of Ankara: the neighborhood, the street, and the house to discuss the perception of privacy among city dwellers. In an ottoman city, streets and houses, as parts of a neighborhood, have their boundaries and exhibit varying layers of privacy. Accordingly, on a larger scale, neighborhoods constitute the first layer of privacy, sometimes leading to a collective decision to expel individuals who breach privacy norms. The streets, acting as a link between the neighborhood and the house, constitute the middle layer and possess a stricter sense of privacy compared to neighborhoods. Finally, houses constitute the core of privacy and are protected by an absolute notion of privacy. These buildings were surrounded by walls, with special emphasis on keeping the women's quarters out of sight. This article traces the gradual narrowing of privacy from the neighborhood to the house in spatial terms, shedding light on people's responses to privacy violations in different locations contributing thus, to the studies of Ankara's urban history and the notions of Ottoman privacy.

Keywords: Ankara, neighborhood, street, dead end street, privacy.

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 13.04.2023 - 24.08.2023

** Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, Türkiye. E-posta: simsekmbedreddin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4782-9409.

Giriş

Bu makale, erken modern dönem Osmanlı insanının zihninde kamusal-özel alan problematiğini mahremiyet temelli bir yaklaşımla yeniden değerlendirme amacı gütmektedir. Başka bir deyişle Müslüman-gayrimüslim fark etmeksizin mekânı ya da alanı paylaşan insanların kendi sınırlarını “kamusal-özel” ayrımı ile mi yoksa “mahremiyet” anlayışı ile mi şekillendirdiği sorunsalı, makalenin belkemiğini oluşturmaktadır. Osmanlı tarih literatüründe kamusal alan tartışmaları, son 30 yılda ivme kazanacak ve çeşitli alanların kamusal addedilip edilemeyeceği Jürgen Habermas’ın 1962 yılında yayınladığı *Strukturwandel der Öffentlichkeit (Kamusallığın Yapısal Dönüşümü)* isimli eser merkezli olacaktır (2013). Avrupa’da uzun süre tartışılan ve bu tartışmalar neticesinde kavramsal bir boyut kazanan kamusal alanın Osmanlı toplumunda hangi mekânları kapsadığı üzerine -sınırlı sayıda da olsa- bazı çalışmalar ele alındı.

Tülay Artan, kamusal ile özel kavramlarının modern öncesi toplumlara uygulanamayacağını söylemekle birlikte bu durumun, tarihçileri bahçe ve kahvehane gibi bir dizi mekânlar üzerinden kamusal ve özel alan çalışmalarına ittiğini ifade eder (2018, s. 490)¹. Ancak yine de bazı Osmanlı tarihçilerinin söz konusu kavramları ele alırken hayli temkinli davrandıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Kerem Ünüvar, Batı kamusalının XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlı dinamikleri ile birebir örtüşmediğini vurgulayarak kısmî benzerliklerin olduğunu dile getirir (2014, s. 206). Alan Mikhail, Osmanlı kahvehaneleri üzerine yaptığı çalışmada, “mekânı katı bir şekilde kavramsallaştırmanın Osmanlı dünyasını oluşturan engin mekânlar çokluğunu tarif etmede çok büyük ihtimalle etkisiz kalacağını” ileri sürerek “hiçbir ikiliğin Osmanlı kentlerinin gerçeklerini doğru bir şekilde yansıtmayacağını” iddia eder. Yine Mikhail, Habermas’ın “kamusal ve özelin kesin ayrılığı” ifadesine atıfla, bahsi geçen ayrımın Osmanlı toplumu için savunulabilir olmadığını kanıtlama çabasıdadır (2014, s. 178). Uğur Kömeçoğlu da modern öncesi Osmanlı toplumunda Habermas’ın fikirlerinin doğrudan uygulanmasının mümkün olmadığını, söz konusu kavramın belirtildiği haliyle ancak 19. yüzyıl için geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır (2009, ss. 58-59)². Stefan Yerasimos ise Roma ve İslam hukukunu mukayese ederek daha

¹ Örneğin Shirine Hamadeh, 18. yüzyıl Osmanlı İstanbul’nda bahçeler üzerine yaptığı çalışmada, Boğaz ve Haliç kıyısında yeni bahçelerin sayısı arttıkça bazı eski saray bahçelerinin gözden düştüğünü ve bu bahçelerin halka açıldığını ifade ederek buraları kamusal alan olarak değerlendirmektedir (2011, ss. 382-383).

² Bununla birlikte konuya Habermas kamusalılığı üzerinden yaklaşanlar da vardır. Örneğin Selma Akyazıcı Özkoçak, erken modern dönem İstanbul kahvehaneleri üzerine yaptığı çalışmada Habermas kamusalılığı üzerinden okuma yapmıştır. İstanbul kahvehanelerinde, sakinlerinin farklı statülerde oldukları, buradaki ortamda yeni kültürel grupların ortaya çıktığı ve kadınların kahvehanelerde görülmediğini

keskin bir ifade ile İslam kentinde kamusal alanın söz konusu olmadığını ifade eder³. Bütün bunlara ek olarak Uğur Tanyeli, Osmanlı toplumunun kamusal-özel alan ikiliğinden değil mahremiyet alanları üzerinden okunmasını önerir (2005, s. 202). Bu makale mevcut literatüre katkı mahiyetinde Ankara merceğinde kamusal-özel alan okuması yaparak mahremiyetin katmanlarını tespit etmeye çalışmaktadır.

Artan, Nevzade Atayi'nin Hamse-i Atayi adlı eserinin 18. yüzyılda minyatürlenmiş hikâyelerinde artık sıradan insanların mahrem yaşantılarına yer verildiğine ve 18. yüzyılda mahremiyet anlayışının değiştiğine dikkat çekmiştir (1993). Marcus Abraham, 18. yüzyıl Halep şer'iyye sicillerini kullanarak Halep toplumunun mahremiyet anlayışını inceledi. Abraham, Müslüman toplumlarda mahremiyetin son derece önemli olduğunu vurgularken sicillerde mahremiyetin ihlalinin ortaya koyan davalara rastlanmasının söz konusu toplumun mahremiyet anlayışıyla bir çelişki oluşturduğunu ifade eder. Ancak idealler ile gerçek ilişkisi bağlamında mahremiyet ihlallerinin, salt İslam'ın ortaya koyduğu idealler ile değil toplumun kültür ve sosyo-ekonomik durumunun etkisi ile açıklanabileceği sonucuna vardı (1986). Yine Fikret Yılmaz, başta Edremit olmak üzere Beşiktaş ve Amasya şer'iyye sicillerinden yararlanarak 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda mahremiyetin sınırlarına dair yaptığı çalışmasında mahrem bir alan addedilen evin sınırlarından itibaren kamusal alana karşı zayıf bir özerklik sağladığını ihtiyatla ifade etmekle birlikte mahremiyetin, kamusal alan içinde süreklilik arz eden bir kayboluş ve alenileşme tehdidi altında olduğunu ortaya koymaktadır (2000). Nil Tekgül, çalışmasında Konya ile Bursa şer'iyye sicilleri ve *Rasih Efendi*'nin *Amasya Tarihi* adlı eserinden örneklerle yola çıkarak Osmanlı toplumunda "mahremiyet halkaları" konusunda alternatif bir anlama ve açıklama modeli oluşturma amacını hedefledi. Böylece Osmanlı kentlerinde mekânları, halkalar ile açıkladı ve bu halkaları derecelendirdi. Ona göre ev, birinci; ev kümeleri olarak nitelendirdiği sokaklar, ikinci; mahalleler, üçüncü ve kent, en dış olan dördüncü halkayı oluşturmaktadır. Tekgül, Anadolu'nun farklı kentlerine ait ev, sokak, mahalle ve kent hayatından örnekler ile bu mekânlarda mahremiyetin derecelerini incelemiştir (2013). Fırat Yaşa ise Antropolog Edward T. Hall'in insan ilişkilerinde mesafe parametreleri üzerinden oluşturduğu teorisini Osmanlı toplumuna uyarlayarak mahrem alana müdahaleler üzerinde çalışmıştır. II. Selim dönemine ait Bursa şer'iyye sicillerinden yararlanarak Hall'un ileri sürdüğü

vurgulayarak bu üç noktada Habermas'ın ölçütlerini göstermeye çalışmaktadır (2009, ss. 30-32).

³ İlk olarak, İslam kentinde kamu alanından söz edilemez. Özel kişilere, hükümdara ve vakıflara ait özel mülklerin yanında, komşuların ya da bütün cemaatin ortak mülkiyeti altında bulunan alanlar vardır. Ama son kategoriye girenleri, kamu alanıyla özdeşleştiremeyiz çünkü buralarda Roma hukukundaki kamu alanında olduğu biçimde, kamu yararı yükümlülükleri uygulanamaz (Yerasimos, 1996, s. 10).

mesafelerin Osmanlı toplumunda bir karşılığının olup olmadığını inceleyerek belirtilen mesafelerin iç içe geçtiği ve mahremiyetin sınırlarının muğlak olduğu kanısına varır. Yaşa, bu bağlamda izlenme korkusu ile mahremiyet arasındaki ilişkiyi yine “mütecessis gözlerin” ortak yaşam alanlarında birbirleri hakkında fikir edinme çevresinde olan bitenden haberdar olma mekanizmasıyla ilişkilendirir (2020).

Bu çalışma, Tekgöl’ün ev, sokak ve mahalle sınıflandırmasını temel almaktadır. Ancak burada, monografik bir yaklaşımla çalışmanın ölçeği küçültülerek tek bir kentin belli bir dönemine ait verileri üzerinden *mikro-tarih* araştırması yapıldı. Böylece Tekgöl’ün modeli; Ankara kenti mahalle, sokak ve evleri üzerine oturtularak kentin bu mekânlarında sakinlerin çeşitli durumlarda mahkemede gösterdikleri tepkiler üzerinden mahremiyet anlayışları ortaya konulmaya çalışıldı. Yine mevcut çalışmada farklı mekânlara geçişi ifade etmek için dıştan içe doğru olmak üzere mahalle, sokak ve evler, katman kelimesi ile tanımlandı (Tekgöl, 2013).

Çalışmanın kapsamı, zaman açısından Lale Devri ile sınırlandırılıp bu döneme ait 575 numaralı defterden başlayarak 593 numaralı defter dâhil olmak üzere toplam 19 şer‘iyye sicili incelendi. Mahalleye girip çıkan yabancılar, mahalle mahremiyetine halel getiren sakinler ve bunların mahkemeye şikâyet edilmeleri, “mahalle mahremiyeti”ni; sokakların kapılarla kapatılması, çıkmaz sokakların varlığı ve bu sokakların paylaşımcıları olan komşular arasındaki davalar, “sokak mahremiyeti”ni; evlerin mimari açıdan komşu evlerle ilişkileri, komşuların mahrem alanları ihlalleri ve bu durumlara sebep olan davalar da “ev mahremiyeti”ni anlamak açısından çalışmanın temel çerçevesini oluşturdu.

Bu çalışmanın amacı, Ankara şer‘iyye sicilleri verileri ışığında mahalle, sokak ve evler üzerinden mahrem alanın sınırlarını, bu sınırların değişkenliği ve hangi mekânlara daha katı bir mahremiyet anlamı yüklendiğini aramaktır. Böylece genelden öze doğru giderek Ankara kentinde kentlinin mahremiyet algısı ve bu algının sınırlarının mahalle, sokak ve evlerde ne derecede olduğu ele alınmıştır. Bu yönüyle, her kentin dinamiğinin farklı olduğundan hareketle Ankara kent tarihine ve Osmanlı mahremiyet çalışmalarına bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. Mahremiyet

Arapça bir ifade olan mahremiyet, sırasıyla *hrm*, *haram*, *mahrem* kelimelerinden türetilmiştir. Burada mahrem kelimesinin anlamını verirken kadın erkek arasında kan bağı ile ilişkilerin sınırlarını belirleyen ayrımsal çizgiden değil mekân bağlamında, bu çalışmaya paralel anlamları verilecektir. Mahrem, *Kâmûs-ı Türki*’de “teklifsiz, birinin esrârına ve ahvâl-i husûsiyesine vâkıf, içli dışlı” şeklinde tanımlanır (Şemseddin Sami, 2005, ss. 1299-1300). *Lugat-i Remzi*’de ise tanımlamalardan biri şudur: “âmmeye keşfi câiz olmayan şey” (Doktor Hüseyin Remzi, 2018, s. 424). Birinci tanımlamada bir serbestiyet varken ikinci

tanımlamada bir yasaklama görülmektedir. Daha dar anlamda ifade etmek gerekirse, birincisinde mekân içine ait olana ve o mekânda bir topluluğun iç davranışlarına atıf varken ikincisinde mekânlar arasındaki sınırlara ve yasaklara vurgu yapılmıştır. Bunlara ek olarak Hakan Poyraz, Mütercim Asım Efendi'nin "harem" kelimesinin tanımından yola çıkarak mahrem kelimesinin bir anlamının da Kâbe olduğunu belirtip kelimeye "kutsal" anlamını da izafe etmektedir (2020, s. 23). Böylece mahrem alanın kutsallığından da bahsedilebilir. Bunu mekânsal anlamda düşündüğümüzde söz konusu alanlara müdahale, kutsalın ihlali anlamına gelecektir.

Leslie Peirce, mahremi "iç ile dış, içeri ile dışarı" formülü ile izah eder (2010, s. 9). Bu bağlamda bir eve, sokağa veya mahalleye ait olan ya da olmayanlar arasında bulunan mahremiyet ilişkisi söz konusudur.

Dolayısıyla makalenin konusu itibarıyla mahremiyet, mekânların ya da mekânın sakinlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde izin veya yasakları belirleyen çizgidir. Mekânsal anlamda mahremiyet, bir evin komşu evler ve sokak ile bir sokağın evler ve mahalle ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin kültürel kodlarla belirlenmiş sınırlarıdır. Bu sınırlar, yabancılara ve davetsiz, teklifsiz herkese karşı bir savunma hattı oluşturur. Ancak bu savunma hattının mutlak olduğu söylenemez.

2. Mahalle ve Mahremiyeti

Özer Ergenç, Osmanlı mahallesini tanımlarken üç unsur sıralamaktadır: birbirini tanıma, davranış bakımından birbirine karşı sorumluluk ve sosyal dayanışma. Bu unsurları haiz kişilerin oluşturdukları topluluğun yaşadığı yer, mahalledir. İkinci bir tanım olarak da mahallenin aynı mescitte ibadet eden kişilerin aileleriyle birlikte sakin oldukları yer olduğunu ifade eder (1984, s. 69). Aynı zamanda mahalleler, birbirinden bağımsız idari birimler olup bir kenti oluşturan temel unsurlardan biridir. Bununla birlikte mahalleler, sosyal alanlardır. Cem Behar, İstanbul'daki Kasap İlyas Mahallesinde mahallelinin sosyalleştikleri alanların cami ve hamam olduğunu ifade eder (2014, s. 85)⁴. Ancak bu durum, mahalle cemaatinin kendi içerisinde sosyalleşip mahallesini dış dünyadan tecrit ettiği anlamına gelmemektedir. Kentin Cuma camileri, imarethaneleri, çarşı ve pazarları, kentlilerin tümüne açıktı. Zira Ergenç, Osmanlı kentindeki mahalle birimlerinin birbirinden kopuk olmadığını; birlikte bir bütünü, kenti oluşturduklarını vurgular. Hatta ona göre "şehrin mahallelerle, organik bir bağ endişesi duyulmadan bölünmüş olması, onun en büyük fiziksel ve sosyal özelliğidir" (1980, s. 105).

Fikret Yılmaz, Osmanlı kentlerinin mekânsal düzenlemesinde mahalleler ile "kamusal mekânları" (kent merkezinde yer alan Cuma camisi ve çevresindeki

⁴ Artan, insanların hamam ve camide birbirleriyle kaynaşıp bilgi alışverişi yaptıklarını ifade etmektedir (2018, s. 498).

imaret siteleri, çarşı, pazaryeri, atölyeler) ayrıştırma kaygısı olduğunu ve bunun mahremiyetle ilişkili olduğunu belirtmektedir (2000, s. 105). Yılmaz'ın bu ifadesiyle, mahallenin bir şekilde “kamusal alandan” yalıtılma kaygısını çıkarsadığımızda duvar ve kapı inşa edilmeksizin bile Osmanlı kentinde mahalle mahremiyeti algısı olduğu söylenebilir.

Mahalle yaşamında tutum ve davranış biçimleri kurallarla belirlenmiş ve mahalle sakinleri, kişileri bu kurallara uymaya zorlamıştı. Böylece kişiler, mensup oldukları mahalle sakinlerine karşı sorumlu ve onların etkisi altındaydı (Taş, 2010, s. 536). Bununla birlikte mahalleli birbirlerine kefil di ve kefil olmayan bir şahsın ikametine izin verilmezdi (Özcan, 2001, s. 133). Bu duruma Ankara'dan örnek verilecek olursa Çakırlar Mahallesi sakinleri kefil olmadığı için Sâre'yi mahkemeye vermiş ve mahallelerinde barındırmamıştır (MŞH.ŞSC.d. 578/36a, BOA)⁵. Böylece mahalle sakinleri mahallelerinde kefil olan, güvenilir insanların ikametine müsaade ederek mahallenin huzuru, güvenliği ve dolayısıyla mahremiyetine hâlel gelmesinin önünü almaya çalışmışlardır.

Aslında kefalet sistemi, mahalleliyi birbirinden sorumlu tutuyor ve birbirlerini kontrol etme güdüsünü ortaya çıkarıyordu. Bu haliyle “herkes birbirinin bekçisi” durumundaydı (Dörtok Abacı, 2020, s. 501). Fatma Tunç Yaşar'a göre bu durum, kişileri hem kendilerinin hem de başkalarının mahrem alanlarını ifşa etmeye sevk ediyordu (2020, s. 53). Böylece birbirlerini takip eden mahalleli, uygunsuz tutum ve davranışları mahkemede dile getirebiliyor ve ispatladığı takdirde bu kişileri mahalleden gönderebiliyordu.

Sicillerden tespit edildiği üzere Ankara'da da bu takip mekanizması, etkin bir şekilde kullanılmış ve mahallelerinde bulunan komşu evler, göz hapsinde tutularak buralara kimlerin girip çıktıkları takip edilmiştir. Burada ilginç olan nokta, haneye girip çıkan kişilerin o mahalleden olmasa bile çoğunlukla tanınır ve bilinir kişiler olmasıydı. Bu da şehrin bir bütün olduğunu ve farklı mahallelerden de olsalar hal ve tutumlarından birbirlerini tanıdıklarını düşündürmektedir. Aslında bu tanınırlık genellikle kötü ünlerinden kaynaklanıyordu; “erâzil ve eşkıyâ” kişiler veya “fahişe avretler”. Ancak mahalleli tarafından tanınmayan kişiler ise “nâ-mahrem avretler” ya da “nâ-mahrem kimesneler” şeklinde tavsif ediliyordu. Bu kişilerin kentin diğer mahallelerinden mi, kente günöbirlik gelen, yakın kasaba veyahut köylerden mi yoksa başka bir memleketten olup ticaret için gelerek Ankara hanlarında konaklayan kişiler mi oldukları bilinmiyor. Üstelik mahkeme kayıtlarında bu kişilerin girip çıktıkları evler, mahalle sakinlerince “me'vâü'l-feseka, me'vâü'l-fesâd ve me'vâü'l-fevâhiş” yani ahlaksız ve fahişelerin sığınağı/meskeni şeklinde tanımlanıyordu. Tam da bu noktada mahalle mahremiyeti ve bu alanı koruma

⁵ Defter pozlarında yer alan sayfalar, poz numaralarının bitişiğinde olmak üzere sol sayfa a ve sağ sayfa b harfleri ile gösterildi.

kaygısı ortaya çıkıyordu. Böylece mahalleye ait olamayan, dışa ait olan kişilerin mahalleye girip çıkması, mahallelileri tedirgin etmekte ve mahrem alanlarının ihlal edildiği düşüncesiyle mahkemeye başvurmalarına sebep olmaktaydı. Dolayısıyla bu gibi durumlarda mahalleliler, mahkemede “mâlen ve bedenlen ve ırzen ve dinen mutazarrır ve mütezzî” olduklarını ifade ederek buna mahal veren komşularının mahalleden çıkarılmasını talep etmekteydi.

Her ne kadar mahremiyetin ihlali, suç teşkil etse de “mütecessis gözler” birbirlerinin evlerini izlemekten geri durmuyor ve eve girip çıkan kişilerin kimler olduklarını bilmek istiyordu. En azından komşuların bu durumu, mahremiyetlerini korumak açısından kendilerine hak olarak gördükleri söylenebilir. Zira yabancı kişilerin mahalleye girmeleri, komşularca hoş karşılanan bir durum değildi ve bu kişileri kendi mahremiyetleri için tehdit olarak görüyorlardı. Bununla birlikte davalılar, mahalleye girip çıkan yabancılar değil bu yabancıların mahalleye girmesine sebep olan, komşulardı. Bu durumda mahalle sakinleri, müsebbip komşuyu mahkemeye şikâyet edip mahalleden ihracını talep ediyorlardı. Eğer iddialar mahkemede ispat edilirse kadı, davalının başka bir mahalleye ihracına karar veriyordu. Örneğin Şemseddin mahallesinden Fatma evine namahrem kişiler girip çıktığı için (MŞH.ŞSC.d. 587/22a, BOA) ve Tulice mahallesinden Halil ise evlerine “alenen” namahrem kişilerin gelip gittikleri için şikâyet edildiler (MŞH.ŞSC.d. 592/2b, BOA). Her iki davada da davacılar, davalıların mahalleden ihraçlarını talep ediyorlardı. Bazı durumlarda ise eşlerin birlikte dava edildikleri görülmektedir. Örneğin Hacendi mahallesinden Hacı Mustafa'nın evine namahrem getirip fesat ve şekavet üzere olduğu ve yine zevcesi Fatma'nın da namahremden çekincesi olmayıp evlerinin gece gündüz ahlaksız ve fahişelerin meskeni haline geldiği bildirilerek dava edildiler (MŞH.ŞSC.d. 580/8a, BOA)⁶. Ancak bazen mahalle sakinleri suç isnadında aceleci davranmıyor, bir suçüstü anını bekleyebiliyordu. Öksüzce mahallesinden Fatma, gece vakti evinde “nâ-mahrem” bir kişi ile yakalanıp mahkemeye götürülene kadar hakkında -en azından incelenen sicillerde- bir suçlamada bulunulmamıştı. Ta ki mahkemede mahalle cemaatinden Fatma'nın nasıl biri olduğu sorulunca mahalleli, Fatma'nın “daima kendi halinde olmayub menziline nâ-mahrem kimesneler götürüb ve vasıtalık âdet-i müstemirresi” olduğunu ifade ederek mahalleden ihracını talep etmişlerdi (MŞH.ŞSC.d. 585/33a, BOA).

⁶ Benzer örneklerle şer'iyce sicillerinde sık rastlanmaktadır: Hacı Halil Mahallesinden Mahmud ve zevcesi Fatma (MŞH.ŞSC.d. 580/8a, BOA); Keneki Mahallesinden Saka Yusuf ve zevcesi Fatma (MŞH.ŞSC.d. 581/58a, BOA); İğneci Mahallesinden Ahmed ve zevcesi Neslihan (MŞH.ŞSC.d. 581/17b, BOA); Hatuni Mahallesinden Karabet ve zevcesi Marta (MŞH.ŞSC.d. 584/3a, BOA) komşularınca kadıya şikâyet edilerek mahallelerinden ihraçları istendi.

Öte yandan mahalle sakinlerinin evlerinde “işret meclisi” kurmaları, komşuları tarafından şikâyetle sebep olmaktaydı. Kazur Ali Mahallesinden Seyyid Mehmed Çelebi, “câr-ı mülâsıkı” (bitişindeki) komşusu Bali’yi mahkemeye şikâyetinden dört gün önce evini meyhane edip namahrem kişiler girip çıktığı için “Müslim içindesin böyle hareket itme” diye ikazda bulunur. Fakat Bali, “ne cehenneme gidersen git behey gödel çanağı” şeklinde cevap verir. Bu hakaret üzerine Seyyid Mehmed Çelebi mahkemede Bali’den davacı olur ve kadı Bali’ye tazir cezası verir (MŞH.ŞSC.d. 588/13b, BOA). Aslında şikâyetlerin temel dayanağı, bu evlere namahrem veyahut yabancıların girip çıkması ve böylece mahallenin bu kişilerce cazibe merkezi haline gelmesiydi. Şu örnekte komşular, mahkemede durumu açıkça izah etmektedir. Ankara Kalesi’nde sakin olan Aslan, komşuları tarafından “dâimâ hısn-ı mezkûrda kâin menzilinde meyhânecilik itmekle nice erâzil ve eşhâsın duhûl ve hurûcundan nâşî bir vechle emnîyetimiz olmadığından gayri mesfûrun vech-i meşrûh üzere olan harekât ve sekenâtından ve ef’âl ve akvâlinden râzı ve şâkir değilleriz” diye mahkemeye verilmişti (MŞH.ŞSC.d. 588/15a, BOA)⁷. Her iki örnekte de davalılar, evlerini meyhane olarak kullanmakla suçlanmıştı. Ancak veriler, kişilerin evlerini ticari amaçla kullandıklarına dair güçlü kanıtlar sunmamaktadır. Ayrıca davacıların Müslüman ve davalıların gayrimüslim olmaları da şikâyetin dinî ve kültürel farklılıklar açısından başka bir yönünü ortaya koymaktadır.

Son olarak mahalle sakinleri için mahalle güvenliğinin öneminden bahsetmek gerekir. Özellikle ikamet ettikleri evlerin mahremiyeti, mahallenin güvenliği ile doğru orantılıydı. Mahalle yakınlarında bir kahvehanenin bulunması, mahalle sakinlerini mahremiyet açısından rahatsız etmekteydi. Bu durum, mahalleyi yabancı kişiler için cazibe merkezi haline getirebilirdi. Örneğin Tekneci esnafından İmamoğlu Hacı Mehmed, Tekneciler Çarşısı’nda bulunan dükkânının üstüne bir kahvehane açmak isteyince bu çarşının bitişiğinde bulunan Tiflis Mahallesinin Müslüman ve gayrimüslim sakinleri, itiraz ederek mahkemeye başvurdular. Mahalle sakinleri, mahkemede buraya kahvehane yapılırsa “erâzil-i nâsdan nice müsâfir ve mukîm kimesneler gelüb me’vâü’l-fesâd ve me’vâü’l-feseka ve me’vâü’l-lüsûs olub her bâr fesâddan hâlî olmamak ihtimâlî” olduğundan bahisle çekincelerini bildirince kadı, kahvehanenin açılmaması

⁷ Sicillerde evinde içki içerek, evine yabancı kişilerin girip çıkmasına sebep olmak ve dolayısıyla mahalledeki komşularının güvenliği ve mahremiyetine hâlel getiren kişilerin davalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin Kayabaşı Mahallesinden Seyyid Ahmed (MŞH.ŞSC.d. 575/11b, BOA); Mukaddem Mahallesinden Seyyid Abdurrahman (MŞH.ŞSC.d. 580/55a, BOA); Hacı Seydi Mahallesinden İsmail Beşe (MŞH.ŞSC.d. 582/15a, BOA); İmam Yusuf Mahallesinden Balıkcıoğlu Sava (MŞH.ŞSC.d. 582/16b, BOA); Konurca Mahallesinden Halil Beşe (MŞH.ŞSC.d. 587/4b, BOA); Hocapaşa Mahallesinden Murtaza (MŞH.ŞSC.d. 588/20a, BOA) şikâyet edildiler.

kararını verdi (MŞH.ŞSC.d. 575/64a, BOA)⁸. Burada açık bir şekilde kahvehanenin açılması durumunda, mahalleye uygunsuz kişilerin geleceği endişesi dile getirilmiştir.

Tüm bu veriler ışığında Ankara'da mahallelerin, sakinlerince mahrem mekân olarak görüldüğü söylenebilir. Çünkü mahalle, kişilerce mahrem addedilen evlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve içerisindeki bir evde yaşananın diğer evleri de etkileyebileceği bir birim olarak görülmektedir; bir evde çıkan yangının tüm mahalleyi hatta bir semti etkilediği gibi. Hatta Türklerin kültüründe yer edinmiş kötü komşunun yedi mahalleye zararı vardır, ev alma komşu al gibi atasözlerinin yaşam düşüncelerini bu açıdan yönlendirdiği söylenebilir. Ancak bu, mahalleye giriş ve çıkışların denetlendiği, yabancıların hiçbir suretle mahalleye alınmadığı gibi katı ve sıkı bir mahremiyet anlayışı olarak değerlendirilmemelidir. Mahalleler, kendi içerisinde olup bitenin sakinlerince takip edilen özellikle sokağa bakan pencerelerden gözetlenip kontrol edilen ve ancak kendi mahremiyetlerine bir hanel geleceğini düşündükleri zaman harekete geçilen bir yapıya sahipti.

3. Sokak ve Mahremiyeti

Stefan Yerasimos, kentin yollarını üç kısma ayırıyor; kent kapılarından kent merkezine doğru giden ana caddeler, merkez veya ana caddelerden mahallelere giden sokaklar ve mahallenin iç sokakları (1996, s. 13). Bu kısımların en küçük olanı, Yerasimos'un deyimiyle iç sokaklardı. Şer'iyye sicillerinde de yollar, *tarik-i âmm* ve *tarik-i hâss* şeklinde ifade edilmektedir. Tarık-i âmm, herkesin kullanımına açık olan bir yolu ifade ederken tarık-i hâss ise kullanımı belirli ev ya da evlere ait olan, hâss kelimesinden de anlaşılacağı gibi hususi sokağı temsil etmektedir.

Tarık-i hâsslar genellikle çıkmaz sokak durumundaydı (Ergenç, 2012, s. 13)⁹ ve çoğunlukla isimleri de olmazdı¹⁰. Bazı araştırmacılar, simetrik olmayan ancak işlevsel çıkmazların olduğu bu tipik ve karmaşık haliyle mahallelere ve sokaklarına farklı benzetmeler yaptılar; üzüm salkımı (Ergenç, 2015 s. 17), peteksi sistem (Yerasimos, 1996, s. 13) ve ağaç dalları (Raymond, 2018, s. 180).

⁸ Benzer şekilde İstanbul'da mahalle sakinlerinin çevrelerinde kahvehane açılmasına gösterdikleri tepkiler için bk. (Akyazıcı Özkoçak, 2009, ss. 26-27).

⁹ Doğan Kuban, bu sokakları mahallenin ana yolundan evlere uzanan özel yollar olarak tarif eder (1995a, s. 191); Osmanlı'nın Arap coğrafyasındaki kentler için: (Raymond, 2018, s. 180).

¹⁰ "Sokaklar hakkındaki eski usullerde, sokağın belli başlı bir adı yoksa sokağa girince sağ taraftaki evin sahibinin adı verilmekteydi" (Kepecioğlu, 2009, s. 86); Behar, İstanbul'da Kasap İlyas Mahallesinde ilk defa bir sokak ismine 18. yüzyıl belgelerinde rastladığını ve öncesinde mahalle sokaklarının isimsiz olduğunu yazmaktadır: (2014, s. 93).

Ancak bu işlevsel yapının oluşmasında önemli bir unsur vardı: mahremiyet (Yerasimos, 1996, s. 13)¹¹.

Şer‘iyye sicillerinden tespit edilen bilgilere göre Ankara’da da sokakların mahremiyetine önem verildiği görülmektedir. Bu, öncelikle yerleşke sakinlerinin, sokaklarını mahfuz alana dönüştürmek amacıyla bir kapı yaptırma talepleriyle mahkemeye başvurmalarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sokak kapılarının sadece belirli sayıda evin bulunduğu çıkmaz sokaklara değil bir geçiş yeri olan ya da iki mahalleyi birbirine bağlayan sokaklara da yaptırılmak istendiği görülmektedir. Özellikle bağlantı sokaklarının herkesin kullanabileceği bir geçiş yeri olması nedeniyle kontrolünün güç olduğu söylenebilir. Böylece sokak sakinleri, en azından geceleri kontrol edebilmek ve geçiş yerlerinde bulunan evlerin güvenliklerini ve dolayısıyla da mahremiyetlerini korumak kaygısı ile kapı inşa etmek istemiş olmalıdır.

İncelenen şer‘iyye sicillerinde, sokak kapılarına “mahalle kapısı” denilmektedir. Bu tasvir, sokakta oturanlar açısından bakıldığında makul görülebilir. Çünkü talep ettikleri kapılar, sokaklarını mahalle yolundan ayırmakta ve iki yolun kesiştiği noktaya yapılmaktaydı. Bu çalışmada bir mahalleyi boydan boya kapatan mahalle kapılarından ayırmak için bunlar, *sokak kapısı* olarak ifade edildi.

Şer‘iyye sicillerinde yedi adet çıkmaz sokak ve dört adet bağlantı sokağı için kapı talebinde bulunulduğu tespit edildi. Bir sokağın çıkmaz veyahut bağlantı sokağı olup olmadığına karar vermek hususuna gelince; eğer bir sokağa tarîk-i hâss denilerek tek bir kapı talebinde bulunuluyorsa çıkmaz sokak olduğu ve yine bir sokak için sokağın altına ve üstüne yapılmak üzere iki kapı talebinde bulunuluyorsa bunun bağlantı sokağı olduğu varsayıldı. Bununla birlikte kapı yapımı için başvuran ev sahiplerinin sayıları ve bunların genellikle mahkemede “ancak bize mahsus, mürur u ubur iden bizden gayri kimesne olmayub” şeklinde verdikleri ifadeler de çıkmaz sokakların saptanmasına yardımcı oldu. Örneğin Yenice Mahallesinden dokuz gayrimüslim “mahalle-i mezbûrede vâki‘ hâlâ her birimizin mutasarrıf olduğumuz menzillerimizin zokak kapısı mahalle-i mezbûrede kâin mürûr u ubûru ancak bize mahsûs tarîk-i hâssımızın derûnunda vâki‘ olmağla” diyerek “cümlemiz ittifâkıyla marûzzıkr tarîk-i hâssımızın tarîk-i âmma müntehî tarafeynde birer kebîr mahalle kapısı binâ ve cümlemiz ol kapulardan mürûr u ubûr itmek üzere her birimiz râzı olmağla kimesneye zararı olmadığı sâir mahalle-i mezbûre ahalîsinden ba‘de’l-istifsâr vech-i meşrûh üzere binâımıza ruhsat verilmek matlubumuzdur” şeklinde sadece kendilerinin

¹¹ A. Raymond, “genellikle çıkmaz sokakta biten yol ağının anarşinin zaferi olarak değil, aile hücrelerini toplumun geri kalanından soyutlama eğiliminin doğal sonucu olarak” görmek gerektiğini ifade ediyor (2018, s. 180).

kullandıkları sokaklarının hemen başına kapı yapılması için izin talebinde bulundular (MŞH.ŞSC.d. 591/17a, BOA)¹².

Yine Hatuni Mahallesi ile Kebkebur-ı Zımmi Mahallesi arasında bir bağlantı sokağı mevcuttu. Bu sokakta sakin üç Müslüman ve kırk dört gayrimüslim, sokaklarının her iki tarafına kapı yaptırmak için talepte bulundular. Sokak sakinleri, “gecelerde bazı eşkıya ırz ve mallarımıza taarruz kasdıyla kapularımızı kesr ve taaddiden hâlî olmadıklarından nâî bir vechle emniyetimiz olmayub” diyerek endişelerini dile getirdiler. Bunun üzerine mahkemeden görevlendirilen Mevlana Pîr Mehmed Efendi, durumu yerinde inceledi ve yapılacak olan kapının kimseye zararı olmadığı kanaatine vardı. Böylece sokak sakinlerine mahkemeden kapı inşası için müsaade verildi (MŞH.ŞSC.d. 586/27a, BOA)¹³.

Sicillerde rastladığımız sokak kapısı taleplerinde sadece Hatuni Mahallesi ve Kebkebur-ı Zımmi Mahallesi arasında bulunan sokakta üç Müslümanın ismi geçmektedir. 17. yüzyılda bu iki mahalleden Kebkebur-ı Zımmi, gayrimüslim mahallesi idi ve Hatuni Mahallesi ise Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte sakin oldukları karma bir mahalleydi (Taş, 2014, s. 204). Buradan hareketle, üç Müslüman ailenin de sokağın Hatuni Mahallesi tarafında ikamet ettiği düşünülebilir. Ancak yine de bu sokakta çoğunluk, gayrimüslimdi.

¹² Burada, bir sokak için iki kapı talebinde bulunulmuştur. Böylece bu sokağın “Y” harfine benzer olup, harfin alt kısmı çıkmaz ve üstte yer alan sol ile sağ uçları, tarîk-i âmma bitişik olduğu düşünülebilir. Eğer bu sokak, bağlantı sokağı olsa idi tarîk-i âmm değil yol kelimesinin çoğulu olan turuk-ı âmm şeklinde ya da diğer bağlantı sokaklarında olduğu gibi sokağın altı ve üstü diye ifade edilmeliydi. Oysa tek bir yoldan bahsedilerek bu yol üzerinden (“tarafeyn” kelimesinden de anlaşılacağı gibi) sokağa iki taraftan da girilebildiği ve bu iki girişin kapılarla kapatılmak istendiği anlaşıyor. Ayrıca çıkmaz sokaklara kapı talebi için mahkemeye yapılan diğer başvurular, şu şekildedir: Keyyalin Mahallesinde bir sokakta, Toros ve Karabet kardeşler ile Haçadur ve Arton kardeşler sakin olmak üzere dört gayrimüslim aile ile “ve sâirleri” şeklinde ifade edilip isim ve sayıları belirtilmeyen gayrimüslimler (MŞH.ŞSC.d. 580/60b, BOA); Keyyalin Mahallesinden Menas ve Asvadar kardeşler ile Kırzos (MŞH.ŞSC.d. 585/14b, BOA); Mihriyar Mahallesinde iki ayrı sokakta sakin olan belgede isimleri verilen on dört gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 585/21b, BOA); Hatuni Mahallesinde bir sokakta sakin on gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 585/28a, BOA); Kurd Mahallesinden beşi erkek biri kadın olmak üzere altı gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 586/65b, BOA); Kebkebur-ı Zımmi Mahallesinden dört gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 586/78a, BOA) sokaklarına kapı yaptırmak için talepte bulundular.

¹³ Bağlantı sokaklarına ait diğer örnekler, şu şekildedir: Keyyalin Mahallesinde on üç gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 583/62b, BOA); Hacı Doğan Mahallesinde isimleri yazılı dört ve “ilâ âhirihi” ibaresinden anlaşıldığı üzere daha fazla gayrimüslim erkek ile Maryem isimli bir kadın (MŞH.ŞSC.d. 586/27b, BOA); [Defterin cilt kısmında bulunması ve yazının silik olması nedeniyle okunamayan bir mahalle] ile İmam Yusuf Mahallesi arasında bulunan sokakta sakin on üç gayrimüslim (MŞH.ŞSC.d. 585/26b, BOA) kapı talebinde bulundular.

Müslümanların ikamet ettiği sokaklardan herhangi bir kapı talebinde bulunulmaması, onların sakin olduğu sokaklarda kapılarının olmadığı şeklinde ifade edilemez. Ancak şer‘iyye sicillerinde incelenen dönem için böyle bir talebe rastlanmadığı söylenebilir.

Öte yandan sokak sakinlerinin kapı talebi sebeplerinden biri de içinde yaşadıkları mahallelerin konumlarıyla ilgili olabileceği düşünülebilir. Bahsi geçen mahallelerin kentteki konumlarına bakıldığında Keyyalin Mahallesi; Ankara hisarının batısında, hisarın hemen bitişiğinde yer almaktadır. Bu mahalle, aynı zamanda Tuz Hanı ve Kapan Hanı gibi hanların kuzeyinde ve böylece kent merkezine yakın bir konumdaydı. Dolayısıyla kentin yerli-yabancı insan akışının yoğun olan konumu nedeniyle bu mahallenin sokaklarında yaşayan sakinlerin güvenliklerini arttırmak için kapı talepleri makul görülebilir. Bununla birlikte diğer adı geçen Hacı Doğan, Hatuni, Kebkebur-ı Zımmi, İmam Yusuf, Mihriyar ve Yenice gibi mahalleler ise kentin dış surlarında bulunan Eset Kapısı ile onun güneyinde İzmir Kapısı ve daha güneyde yer alan Namazgâh Kapısına yakın bulunmaktadır. Dolayısıyla bu mahallelerde güvenlik sorununun bulunması, kapıların ya da surun artık eski görevini yerine getiremez olduğu ve böylece dışarıdan gelecek olan tehditlere açık olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim 1701 tarihinde Joseph de Tournefort (2013, ss. 228-229), 1703’te Aubry de La Motraye (2007, ss. 285-286) ve 1705’te Paul Lucas gibi seyyahlar, Ankara’ya gelerek eserlerinde kent surlarının harabe olduğundan bahsetmişlerdi (Eyice, 1972, s. 77).

İncelenen mahkeme kayıtlarına göre sokakları kapı ile kapatmanın bazı şartları olduğu söylenebilir. Sokağın güvenlik açısından zafiyetini dile getirmek kuşkusuz en önemli şartlardan biriydi¹⁴. Zira on bir kapı talebinin yedisinde eşkıya saldırısından bahsediliyordu. Geceleri eşkıyalar bu sokaklarda bulunan evlerin kapılarını kırıyor, ev sakinlerinin ırzına saldırıp mallarını çalıyordu. Bununla birlikte sokakta evi olup, evinin kapısı o sokağa açılan komşuların bilgisi ve rızası olması gerekiyordu; “cümlemiz ittifâkıyla” veya “cümlemiz ol kapudan mürûr u ubûr itmek üzere her birimiz râzı olduk”. İzin almak için mahalle sakinlerinin belirttiği bir diğer husus ise sokağa bağlı evlerde sakin olanların ve diğerlerinin gelip geçmelerine engel olmamayı taahhüt etmeleriydi; “kimesneye/mârrîne (geçenlere) dahî zararı olmamağla”. Hatta bunu vurgulamak

¹⁴ Mütessellim Hacı Ali Ağa’dan izin temessükü alan dört sokağın sakinleri de mahkemeye herhangi bir sebep sunmayıp sadece kadından izin için hüccet başvurusunda bulundular. Kapı yaptırma sebeplerinin, ellerinde bulunan temessüklerin içeriğinde yazıp yazmadığı bilinmiyor. Yine de bunlardan üçüne izin ve ruhsat verildiği deftere işlenmiş sadece biri için talep kaydı olduğu yazılarak mahkemeden izin verilip verilmediği belirtilmemiştir. Söz konusu başvurular için bk. (MŞH.ŞSC.d. 585/14b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 585/21b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 585/26b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 585/28a, BOA).

için “kimesneye zararı olmadığı sair mahalle-i mezbûre ahalîsinden ba‘de’l-istifsâr vech-i meşrûh üzere binâmıza ruhsat verilmek” şeklinde mahkemeden araştırma yapılması isteniyordu. Böylece araştırma talebi olsun ya da olmasın mahkeme tarafından kapı yapılacak alanı keşfe gönderilen görevli, mahallede soruşturma yaptıktan sonra kapının kimseye zararı olmadığını rapor ediyor ve kadı da çoğunlukla talebi onaylıyordu.

Özellikle tarîk-i hâss şeklinde ifade edilen çıkmaz sokakların kullanıcısı olabilmek için evlerin bu sokağa açılır kapısı olması gerekiyordu. Bir kişinin evinin sokağa sınırı olsa bile eğer sokağa açılır bir kapıya sahip değilse sokağın kullanıcısı olamazdı. Ancak bu alana dâhil olabilmek için sokağı kullanan ev sakinlerinden izin almak da bir yöntemdi. Dibek Mahallesinden Arton ve Agob isimli kardeşler, böyle hususi bir sokağa kapı açtırmak ve sokağı kullanmak için komşuları Murat, Bali ve Karabet’ten söz ile izin almışlar ve evlerinin duvarına bu sokağa açılan bir kapı inşa ettirmişlerdi. Ancak bitişik komşuları Murat, “bizim izn ü rızâmız yoğiken işbu tarîk-i mezbûra fuzûlî kapu ihdâs itmişlerdir” diyerek söz konusu kardeşleri mahkemeye verdi. Arton ve Agob kardeşler, her birinden izin aldıklarını ifade edince Murat, Bali ve Karabet’e izin verip vermedikleri soruldu. Komşulardan Bali ve Karabet, izin verdiklerini söylemelerine rağmen Murat aksini iddia etti. Mahkeme tarafından keşfe gönderilen Mevlana Pir Mehmed Efendi, kardeşlerden savunmalarını ispat etmelerini isteyince bahsi geçen kişiler, mahkemeye herhangi bir delil sunamadılar. Ancak Murat, aralarında yapılan anlaşma neticesinde Arton ve Agob kardeşlerin kapılarına ve sokaktan gelip geçmelerine razı oldu (MŞH.ŞSC.d. 589/74a, BOA).

Öte yandan bir kapı vasıtasıyla sokağı kullanma hakkına sahip olan ev artık orada daimi bir hakka sahip oluyordu. Evin el değiştirmesi, evin kapısının artık yeni sahipler tarafından kullanılamayacağı anlamına gelmiyordu. Başka bir deyişle sokağın kullanım hakkı, kişilerin değil yapının oluyordu. Böyle bir durumda, itirazlar olduğu takdirde *vaz’-ı kadime* yani eskiye uygunluk aranıyordu. Hendek Mahallesinden Arton, tarîk-i hâss kullanımı konusunda bitişik komşusu Asvadar’dan davacı oldu. İddiaya göre Asvadar, tarîk-i hâss tarafında bulunan duvarına yeni bir kapı açmış ve Arton’un evinin kenarında müstakil mülkü olan arsa üzerinden gelip geçmekteydi. Asvadar, iddiaya arsanın aralarındaki yolda bulunduğu, ortak kullanıldığı ve bahsi geçen duvarda daha evvel küçük bir kapı olup sadece bu kapıyı genişlettiği şeklinde yanıt verdi. Bunun üzerine Arton’dan iddiasını delillendirmesi istenince mahkemeye kendi iddiasını tasdik eden iki Müslüman şahit gösterdi ve dava lehine sonuçlandı (MŞH.ŞSC.d. 581/64b, BOA). Bu kayıta kapının akıbetine dair bir bilgi bulunmuyorsa da daha sonra Asvadar’ın açtığı karşı davadan kapının kapandığı görülmektedir. Nitekim yaklaşık üç ay sonra Asvadar, Arton’a aynı mesele üzerinden dava açtı. Kâtibin, Asvadar’ın mahkemeye başvuru sebebini kaydederken “mülk menziline bundan

akdem sedd olunan zokak kapısı¹⁵ ifadesinden bir önceki dava neticesinde kapısının kapatıldığı anlaşılmaktadır. Asvadar, sokağın eskiden beri kendisi ile bitişik komşusu Arton ve kardeşleri, Murat ve Hubyar tarafından kullanıldığını, kapının da *kadim* olup büyük babasından itibaren kullanıldığını ve buna rağmen Arton'un geçişine engel olduğunu ileri sürerek Arton'u mahkemeye verdi. Arton ise ilk davada olduğu gibi Asvadar'ın "arsa-i mezkûre ile tarîk-i merkûmda hakk-ı mürûr" olmadığını söyledikten sonra kendi dedesi Acı Hubyar'ın bundan önce Asvadar'ın babası Kirkor'a "arsa-i mezkûre ittisalinde olan kendü menzili dîvârından çöplük olmak üzere bir sagîr kapu açub tarîk-i mesfûrdan mürûr u ubûruna izzn" verdiğini itiraf etti. Ancak Kirkor'un ölümüyle evin Asvadar'a intikali ve kendi büyük babası ve babasının ölümüyle evin kardeşleri ile kendisine intikalinden sonra Asvadar'ın geçiş iznine razı olmadığını söyledi. Keşif memuru Mevlana Şeyh Ahmed Efendi, büyük babaların verdiği izinden dolayı Arton'un davasının sahih olmadığını dile getirdikten sonra mahkemede hazır bulunan üç gayrimüslim komşudan da durumu soruşturulmuş ve komşular, Asvadar'ın iddiasını tasdiklemişlerdi. Nihayetinde mahkemeden Arton'a, Asvadar'ın geçişine mâni olmaması üzere tembihte bulunuldu (MŞH.ŞSC.d. 582/20a, BOA).

Ayrıca bu sokaklarda yapılan değişikliklerin bazen komşular tarafından tepkiyle karşılanıp müdahale edildiğini de söylemek gerekir. Zira bu sokaklarda yapılacak her yeni yapı ya da mevcutların üzerindeki değişiklik ve düzenlemeler için komşu rızası, büyük rol oynamaktaydı. Ancak sicillerde bunun aksine kararlar verildiği de görülmektedir. Örneğin Eşenhor Mahallesinden Karabet Papas, evinin bitişğinde bulunan arsasını avlusuna dâhil etmek için duvarla çevirerek bu duvara yeni bir giriş kapısı yapmak istediğinde bitişik komşusu Acı Karabet, itiraz etti. Bunun üzerine Karabet Papas, mahkemeye başvurdu. Mahkeme Acı Karabet'in müdahale etmemesine karar verdi (MŞH.ŞSC.d. 575/4b, BOA). Burada mahkemenin inisiyatif kullandığını söylemek gerekir. Çünkü yeni bir duvar yaparak kendisine ait arsasını avlusuna eklemesi her ne kadar kabul edilebilir görünse de bu duvara bir kapı yapılarak mahkeme tarafından, tarîk-i hâssdan Karabet Papas'a geçiş hakkı verilmesinin yukarıda alınan kararlarla çeliştiği söylenebilir. Zira yukarıda, tarîk-i hâssa bir duvarla sınırı bulunsa bile kapı açma isteği komşuların rızasına bırakılırken burada mahkeme, komşunun itirazına rağmen izin vermiştir. Oysa tek belirteç, Karabet Papas'ın evinin yanındaki arsanın "müstakil mülk arsası" olmasıdır. Bu yüzden tarîk-i hâssın kullanımında ve paylaşımcılarının belirlenmesinde mahkemenin de etkisi olduğu ileri sürülebilir. Yine komşuların itirazlarına rağmen mahkemeden onay alındığına dair bir başka davaya da Makremeci Mahallesindeki bir sokakta rastlanmaktadır. Ancak buradaki durum, yeni bir kapı açma talebi değil mevcut kapının sokağa doğru genişletilmesi idi. Manuk, evinin sokağa açılan kapısının

¹⁵ Evlerin sokağa açılan kapıları, sicillerde *sokak kapısı* olarak ifade edilmiştir.

dar olması sebebiyle tarîk-i hâssdan bir zirâ¹⁶ yer alarak kapısını genişletmek istedi. Hatta geçenlere zararı olmadığından bahisle Mutasarrıf Yusuf Paşa'dan temessük dahi almıştı. Fakat komşularından bazıları buna itiraz edince Manuk mahkemeden keşif yapılmasını ve kapı yapıldığı takdirde gelip geçenlere zarar olmadığına görülmesini istedi. Keşif ekibi, durumu yerinde araştırarak Manuk'a izin verdi (MŞH.ŞSC.d. 583/27b, BOA). Belli ki Manuk'un kapısının dar olması gibi geçerli bir sebebi vardı ve mahkeme, bu sınır taşmasına izin verdi. Yine Yusuf Paşa'dan alınan temessük de kadının kararında etkili olmalıydı. Bununla birlikte geçerli bir sebebi olmaksızın sınırını sokağa taşıranlar da vardı ve kadı, bu kişilerin taleplerini geri çeviriyordu. Kazur Ali Mahallesinden Bali'nin sokak duvarı yıkılmış ve bu duvarı "bir mikdâr" tarîk-i hâssa doğru taşımak istediğinde bitişik komşusu Sâbire, buna itiraz etti. Bunun üzerine Bali, gelip geçmeye zararı olmadığı düşüncesi ile mahkemeye başvurdu. Ancak mahkeme, keşif yaptıktan sonra duvarın eski temel yerini (*vaz'-ı kadîmi*) aşmaması yönünde karar verdi (MŞH.ŞSC.d. 584/16b, BOA).

Ankara sokaklarının mahallelere nazaran, inşa edilen kapılarıyla daha mahfuz oldukları ve bu şekilde kontrol altına alınmaya çalışıldığı söylenebilir. Açıkçası bunun en önemli sebebi, mahremiyetti. Kapı yaptırmak isteyenlerin temel endişeleri, geceleri hanelerine tecavüzlerin olduğunu ifade etmeleriydi. Bu tecavüzler, kayıtlarda çoğunlukla "menzilimizin kapularını kesr idüb her birimiz ehl u iyâllerimiz ile mütezzî ve mutazarrır olmağın" ve "gecelerde ba'zı eşkiyâ ırz ve mallarımıza ta'arruz kasdıyla kapularımızı kesr" şeklinde ifade edilmişti¹⁷. Bundan dolayı sokak sakinleri, sokaklarını mahrem alanlar ilan ederek mahalle yolundan itibaren sokaklarını kapılarla ayırmış başka bir deyişle dar bir ortak mahrem alan oluşturmuşlardı. Ankara sokakları, bağlı oldukları mahallelerden daha dar, daha mahfuz ve sınırları daha keskin bir mahrem alandı. Her ne kadar özel mülk olmasalar da paylaşımcılardan biri, bu alanda küçük bir değişiklik yapsa diğerleri itiraz ederek tartışmayı mahkemeye taşıyabiliyordu. Ayrıca evinin bu alana bakan duvarına kapı inşa ederek dâhil olmak isteyenlere de itiraz ediliyordu. İlâveten çıkmaz sokakların pek fazla paylaşılacak istenmeyen mahrem alanlar olduğu ileri sürülebilir. Ancak yine de bu kapıların daima kapalı tutulmadığı, en azından gündüzleri açık olduğu söylenebilir.

¹⁶ Zirâ', dirsek ile orta parmak ucu arasına tekabül eden bir uzunluk ölçü birimidir. Arapça bir tabir olan zirâ' Türkçede arşın kelimesi ile ifade edilir (Erkal, 1991, s. 411); Bir mimari arşının metrik sistemde karşılığı 75,8 cm'dir (Kürkman, 2003, s. 117). İncelediğimiz sicillerde bazen zira' bazen de arşın kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷ Bu tür haneye tecavüzleri ileri süren sokak sakinlerinin talepleri için bk. (MŞH.ŞSC.d. 580/60b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 583/62b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 586/27a, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 586/27b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 586/65b, BOA); (MŞH.ŞSC.d. 591/17a, BOA).

4. Ev¹⁸ ve Mahremiyeti

Doğan Kuban, “Türk kentinin adsız kahramanı evdir” diyerek özel bir anlam yüklediği evin, kentin sosyal ve fiziksel görüntüsünün yaratıcısı olduğunu ifade etmiştir (1995a, ss. 190-191). Şüphesiz bu sosyal ve fiziksel görüntünün oluşumunda arazi yapısı, gün ışığından faydalanma arzusu, manzara veya sokak cephesi ve mahremiyet kaygısı önemli etkenlerdi¹⁹.

Osmanlı ev planlarını inceleyen Cerasi, evin avlu ya da bahçenin ortasında olmayıp özellikle sokak tarafında konumlandığı ve avlu/bahçe merkezde kalmak suretiyle kenarlarda eve ait diğer işlerin görüldüğü birimlerin olduğunu belirterek bunun haricinde kalan kısımların duvar ile kapatıldığını söyler (1999, ss. 155-156). Kuban da benzer bir ifadeyle evde kadının çamaşır yıkamak, odun kırmak, meyve ve tahıl serpip kurutmak ve ekmek pişirmek gibi pek çok işlevi olduğundan geniş bir alan yaratıldığı ve bu işlevler, giriş katında gerçekleştiğinden bu alt katların penceresiz ya da çok az pencereye sahip olduğunu belirtir (1995b, s. 228). Bu durum, Osmanlı toplumunda kadınların hayatının büyük kısmını geçirdiği evlerin, günlük işlerini mahremiyet kaygısı gütmeksizin rahatça yürütebilmesi için tasarlandığının ve dolayısıyla evlerde mahremiyetin kadın üzerinden okunduğunun açık bir göstergesidir. Şer‘iyye sicilleri incelendiğinde bu durumun gerçeğe aykırı olmadığı görülmektedir. Aşağıda sicillerde sıklıkla kadınların bulunduğu yer olarak tanımlayabileceğimiz “makarr-ı nisvân” kelimesi üzerinden evlerin mahrem alanlarına ve buraların ihlallerine dair örnekler verilecektir. Böylece örneklerden yola çıkılarak evlerin mahremiyeti ve hangi noktalarda mahkemeye şikâyetlerin arttığı tespit edilerek bu mahremiyetin sınırları, anlaşılmalı çalışılacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki ev içi mahremiyet, konu dışı bırakılarak evin dış/dışarı ile ilişkisi incelenmektedir.

Evlerin avlularının veya bahçelerinin duvarlarla çevrili olması, giriş katlarının sokağa bakan taraflarında pencerenin bulunmaması yahut sicillerde “sokak kapısı” diye tarif edilen avluya açılan giriş kapılarının (cümle kapısı) bulunması, her ne kadar mahremiyet ve güvenlik tedbiri olarak yapılmışsa da bunların aşılamayacağı anlamına gelmiyordu. Kapıların kırıldığı, merdivenle veya merdivensiz duvarların bir şekilde aşıldığı ya da damdan dama evlerin avlularına girildiği, sicillerde vakidir. Örneğin Hamza Beşe, Ankara Kalesi’nde ikamet eden Ali’nin evinin duvarını merdivenle aşmış (MŞH.ŞSC.d. 591/26b, BOA) ve yine Mukaddem Mahallesinden Seyyid Ömer iddiaya göre gece bitişik komşusu

¹⁸ Yerasimos, menzil teriminin evin bütününe ifade ettiğini belirtmektedir (2016, s. 309).

İncelenen Ankara şer‘iyye sicillerinde de “menzil” tabiri kullanılmıştır. Ancak bu çalışmada menzil tabiri, ev şeklinde ifade edildi.

¹⁹ Necdet Sakaoğlu, Divriği kenti mimarisi üzerine yaptığı çalışmada evin konumunu belirlemede kible faktörünün de etkili olduğunu ifade etmektedir (1978, s. 15).

Halil'in *tabhanesinin*²⁰ damına çıkmak suretiyle evine girmeye çalışmıştı. (MŞH.ŞSC.d. 591/56a, BOA).

Şer'iyeye sicillerinde yer alan davalarda sıklıkla görüldüğü gibi evlerin kapıları, duvarları ve pencereleri bir şekilde aşarak cinsel saldırı, hırsızlık, cinayet ya da sebebi muğlak olarak belirtilen sû-i kasd ve fiil-i şeni' amacıyla mahrem alanlar ihlal edilmiştir. Davacıların mahkemede çoğunlukla "menzirim haremine duhûl itmiştir" şeklinde ifadeleri, mahrem alanların ihlalinin en açık göstergesidir.

Haneye tecavüz şeklinde değerlendirebileceğimiz ve evlerin mahremiyetini ihlal eden bu fiili saldırıların dışında bir evi gözetlemek ya da daha doğru bir tabirle doğrudan gözle taciz etmek de mahremiyete hâlel getirmek demektir. Leblebici Mahallesinden Osman, yirmi beş gün önce gündüz vakti, evinin kapısından eşine *sû-i kasd* ile baktıkları iddiasıyla Hatuni Mahallesinden İskender ve Alek'i mahkemeye şikâyet etti (MŞH.ŞSC.d. 588/13a, BOA). Yine Leblebici Mahallesinde Ali ile eşi Fatma, bitişik komşuları olan Ebubekir adlı genci mahkemeye verdiler. İddiaya göre Ebubekir, komşusu Ali başka bir memlekette bulunduğu sırada evleri arasındaki duvarı delerek Fatma'yı gözetlemişti. (MŞH.ŞSC.d. 592/32b, BOA). Bu iki davada davacılar, evlerinin gözetlenmesini kötü bir niyet üzerinden yorumladı.

Bir evin sınırlarını aşmak, içerisinde arama yapmak ancak mahkeme izni ile mümkündür²¹. Mahalle sakinleri, komşularından birinin evinde hukuka ve ahlaka aykırı davranışlar içerisinde olduğunu bilseler bile mahkeme izni olmadan eve müdahale edemezlerdi. Yine de bu duruma her zaman riayet edildiği söylenemez²². Ancak en azından Ankara'da, bu bilincin olduğunu gösteren bir olaya rastlanılmaktadır. İbn-i Gökçe Mahallesinden Derviş Beşe, mahalledeki evine namahrem bir kadın almış ve mahalle sakinleri, bundan bir şekilde haberdar olmuştu. Bunun üzerine mahalleli, "izn-i şer'le ve zabiti marifetiyle" evi basmak için mahkemeye haber vermişti (MŞH.ŞSC.d. 586/57a, BOA). Bu olayda mahalle cemaatinin resmî bir izin olmadan kişinin mahrem alanına girmeyerek göstermiş olduğu tavır, önemlidir.

Komşu yapıların birbirleriyle olan ilişkilerine dair sorunlar, mahkemede sık rastlanan konulardan biriydi. Özellikle komşularca yapılan ya da yapılmak istenen yeni yapılar, bazı problemleri de beraberinde getiriyordu. Örneğin evine gölge yaptığı, evinin ışığını kestiği, manzarasına, havasına ve eşrafına mani

²⁰ Kış odası anlamına gelmektedir (Doktor Hüseyin Remzi, 2018, s. 221). Faroqhi tabhaneyi, evin asıl odası olup ziyaretçilerin burada kabul edildiğini, kışın oturma odası olarak kullanılıp geceleri yatakların serildiğini ve ailenin bazı üyelerinin burada uyuduğunu ifade ederek başoda ve oturma odası olarak tanımlar (1992, s. 1152).

²¹ Devlet görevlilerinin dahi mahkeme izni olmadan bir eve müdahale edemeyeceği hakkında: (Yılmaz, 2000, ss. 102-103).

²² Mahkeme izni olmaksızın ev basıldığına dair bk. (Yaşa, 2020, s. 530).

olduğu, bahçe veya avlusuna kar, yağmur ya da kirli sularını akıttığı veyahut duvarını rutubetlendirdiği gibi sebeplerle mahkemeye başvurulduğu sicillerde görülmektedir. Bu tür şikâyetlerin sebeplerinden en önemlisi, evlerin birbirlerine olan mesafelerinin zamanla yaklaşmış olmasıydı. Faroqhi Ankara'da nüfus yoğunluğundan dolayı 17. yüzyıl boyunca avlulu evlerin giderek azaldığını ve özellikle miras yoluyla paylaşılan evlerin mirasçılar tarafından kendi hisselerine düşen kısımlara yeni odalar eklendiğini ifade etmektedir (2014, s. 265). Böylece evlerin avlularına yeni oda veya müstemilatların eklenmesiyle komşu yapılar, birbirlerine yaklaşıyor ve dolayısıyla bu durum, komşular arasında problemleri de beraberinde getiriyordu.

Bir kişi, tamirat-tadilat ile evinde yeni bir düzenleme veyahut evine yeni bir ek yapı inşa etmeye niyet ettiğinde bunu sözlü olarak komşularıyla paylaşmış ya da inşaat girişimi için evine yapı malzemelerini veyahut inşaat esnafını keşif için evine getirdiğinde komşularca anlaşılmış olmalıydı ki komşular, bu yeni yapının kendi evlerinin mahrem alanlarını ihlal edeceği endişesiyle itirazda bulunuyorlardı. Bunun üzerine inşaata niyet eden komşu, kendince kimsenin mahrem alanına bir ihlal olmadığını düşünüyor ve inşaatına komşuları tarafından itiraz edilmemesi için mahkemeden keşif talebinde bulunuyordu. Bu itirazlardan bazıları, gerçeği yansıtırken bazıları da gerçek dışıydı. Zira keşif heyeti, niza mahalline gelerek itirazın geçerli olup olmadığını incelemeler sonucunda ortaya çıkarmaktaydı. Dibek Mahallesinden İyan'ın, bitişik komşusu Atanas Papas'ın evinin giriş kapısının önünden kendi evinin giriş kapısı sonuna kadar olup derinliği alt ve üstte buçuk zirâ', genişliği 12 zirâ', yüksekliği 5 zirâ' olan sokak duvarı yıkılmaya yüz tutmuştu. Bu duvarı, bir zirâ' yükselterek evinin kapısının üstüne iki oturak pencere küçük bir oda ve Atanas Papas'ın duvarına bitişik olan kısımda da *fevkani*, bir pencere *sayegâh* yapmak istemekteydi. Aynı zamanda diğer bitişik komşusu Cendereci Serkiz'in fevkani odasının iki oturak penceresi, kendi evinin kadınlarının bulunduğu sofasına bakmaktaydı. Üstüne üstlük Cendereci Serkiz, İyan'ın yaptıracığı sayegâh ve odaya kendisine zararı olduğu gerekçesiyle itiraz etmekteydi. İyan'ın talebi üzerine keşif ekibi araştırmasını yapmış ve sonuç olarak İyan'ın yapısının Cendereci Serkiz veya bir başkasına zararı olmadığı ve aksine Cendereci Serkiz'in odasının pencerelerinin İyan'ın sofasının mahremiyetini ihlal ettiği anlaşılmıştı. Nihayet İyan, duvarını bir zira yükseltirse bu pencerelerin görüş alanının kapanacağına ve Serkiz'in, İyan'ın inşaatına müdahale etmemesine karar verildi (MŞH.ŞSC.d. 587/15a, BOA)²³.

Öte yandan bazı komşular, yeni bir yapının inşasına karşı itirazlarında hiçbir gerekçe sunmuyordu. İmaret Mahallesinden Ahmed, sokak duvarının üzerine bir

²³ Benzer şekilde Hatuni Mahallesinden Avakim'in davası için bk. (MŞH.ŞSC.d. 581/30a, BOA).

şahnişin²⁴ yaptırmak istediğinde komşusu Ömer Beşe (MŞH.ŞSC.d. 583/62a, BOA), Leblebici Mahallesinden Hacı Mahmud bir fevkani oda yaptırmak istediğinde komşusu Tavukçu Osman (MŞH.ŞSC.d. 583/63b, BOA) ve Boyacı Ali Mahallesinden Mihayil tabhanesi üzerine yeni bir fevkani oda yaptırmak istediğinde komşuları Monla İbrahim ile Kiraki ve Murat (MŞH.ŞSC.d. 585/8a, BOA), engel olmak istemişlerdi. Keşif ekibi, yaptığı incelemeler sonucunda bu yapıların civardaki evlere zararı olmayıp kimsenin mahrem alanını ihlal etmediğini ortaya çıkardı. Komşular tarafından yapılan bu itirazların kıskançlık gibi insani duyguların yanı sıra geçmişe dayanan kişisel husumetlerden kaynaklanabileceği düşünülebilir.

Ankara'da evlerin mimarisi gereği mahremiyet ihlalleri olduğunda veyaht olasılığında, komşuların şikâyetleri üzerine mahkemenin görevlendirdiği keşif ekibinin kadiya sundukları raporlardan anlaşıldığı üzere sorunları “yapıcı” bir şekilde çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Özellikle yeni yapı inşasında, çoğunlukla yapı inşa edilmişse yıktırılmıyor; inşa niyeti olduğunda ise izin verilerek mahrem alana bakan yerlere set çekecek duvarlar örülmesi, pencerelerin kapatılması ya da pencere yerlerinin evin farklı cephesine yerleştirilmesi gibi çözümler getiriliyordu. Örneğin Keyyalin Mahallesinden Arton ile komşuları Demred, Maydros ve Arton'un davasında (MŞH.ŞSC.d. 582/52a, BOA), Dibek Mahallesinden Arton ile bitişik komşusu Tanil'in davasında (MŞH.ŞSC.d. 583/27a, BOA) yine aynı mahalleden İyan ile komşusu Cendereci Serkez'in davasında (gösterilmiş belge: MŞH.ŞSC.d. 587/15a, BOA), Keneki Mahallesinden Yunus ile komşusu Ali Çelebi'nin oğlu Halil Çelebi'nin davasında (MŞH.ŞSC.d. 586/63b, BOA), Kebkebur-ı Müslim Mahallesinden Vartan ile bitişik komşusu Markar'ın davasında (MŞH.ŞSC.d. 589/53b, BOA), Hacı Doğan Mahallesinden İbrahim ve Musa Beşe'nin komşuları Mustafa Çelebi ile olan davalarında (MŞH.ŞSC.d. 589/69b, BOA) ve Ankara Kalesi'nden Bedros'un komşusu Karabet ile olan davasında (MŞH.ŞSC.d. 593/28a BOA) mahrem alanların görülmesine engel olacak setler çektilmesi kararları verilerek yapılar yıktırılmamış veyaht mahremiyet ihlalini ortadan kaldıracak şartlar dâhilinde inşalarına izin verilmişti.

Bazen de komşular, mahkeme sürecini başlattıktan sonra problemlerini keşif ekibinden önce kendi aralarında çözebiliyordu. Örneğin Ankara Kalesinden Zağferancızade Monla Mahmud, mahkemeden keşif ekibini çağırıldı. İddiasına göre bitişik komşusu Şerbetçi Abdi Çelebi'nin *tahtani* odasının iki tel penceresi, evinin kadınların bulunduğu avlusuna bakıyordu. Ancak keşif ekibi gelene kadar iki komşunun aralarında anlaştıkları görülüyor. Zira Monla Mahmud, komşusu

²⁴ Şahnişin, odaların sokak veya bahçe üstlerine çıkan üç tarafı pencereli kısmına verilen isimdir (Arseven, 2021, s. 101).

Abdi Çelebi'nin pencerelerine cam yaptırmak üzere davasından vaz geçtiğini söyledi (MŞH.ŞSC.d. 575/62a, BOA).

Mahkeme kayıtlarında yer alan bu örnek ise mahremiyet algısının kişiden kişiye farklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kebkebur-ı Müslim Mahallesinden Vartan ve Markar'ın evleri arasında bulunan ortak duvar, alçakta olup her iki taraf da birbirlerinin kadınlarının bulunduğu alanları görebilmekteydi. Vartan, Markar'a duvarı yükseltme teklifinde bulunduğunu ancak Markar'ın kabul etmediğini iddia ederek mahkemeye başvurdu. Yapılan inceleme neticesinde durumun Vartan'ın ifadesinde aktardığı gibi olduğu görülüp Vartan'a aralarındaki duvarı yükseltmesi için izin verildi (gösterilmiş belge: MŞH.ŞSC.d. 589/53b, BOA). Burada Vartan'ın mahrem alanını koruma kaygısının Markar'a göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Ayrıca miras yolu ile intikal eden evlerin varisler arasında paylaşımından sonra da mahremiyet konuları gündeme gelmekteydi. Örneğin Seyyid Minnet Çelebi ile kayıvalidesi Ayşe'ye, Minnet'in eşi ve Ayşe'nin kızı olup vefat eden Fatma'dan bir menzil intikal etmişti. Menzil içerisinde bulunan sofa, Ayşe'nin hissesine düşmüş fakat sofanın pencereleri Minnet'in hissesine düşen kısmın makarr-ı nisvan olan yere baktığı gerekçesi ile davalık olmuşlardı (MŞH.ŞSC.d. 592/30a, BOA).

Şahıslara ait evlerin yanı sıra bir ibadethanenin de mahrem alan olarak görüldüğünü ifade etmek gerekir. Örneğin Müslümanların ibadethanesi olan camilerin avluları olup bu avluların çoğunlukla yüksek duvarlarla çevrildiği bilinmektedir. Bununla birlikte mahalle içerine sıkışmış kiliselerin de mahrem alan olarak görüldüklerini anlıyoruz. Kiliseler, erkekler ile birlikte kadınların da ibadet için gittikleri bir mekândı. Dolayısıyla buraya girip çıkan kadınların gözetlenmesi, mahremiyetlerinin ihlal edileceği anlamına gelmekteydi. Sofya 1718 yılında, Kurd Mahallesindeki bir tarîk-i hâssda, Rumlara ait Nikola Kilisesi'nin karşısında bulunan evi, eski duvarları üzerine bir yapı yapmamak ve buralara pencere koymamak şartıyla Haçir adlı bir kişiden satın almıştı. Lakin bu şartı yerine getirmeyerek duvarların üzerine kerpiç yapı ve kilisenin kapısının karşısına da iki pencere ekledi. Bu pencerelerin "kenise-i mezbûra mürûr u ubûr iden nasrânîyelere nezâreti ve küllî zararı" olduğu üzere başta kilise rahibinin vekili olan Dinosbos olmak üzere bir grup gayrimüslim, Sofya'yı dava etmek için mahkemeye başvurdu. Keşif ekibinin niza mahallini incelemesinden sonra Sofya, sonradan inşa ettiği kerpiç duvarı yıkmaya ve pencerelerini de kapatmaya razı olduğunu söyledi (MŞH.ŞSC.d. 580/30b, BOA). Sofya'nın evinde bir erkeğin bulunup bulunmadığı hakkında belgede bir açıklamaya yer verilmemiştir. Sofya'nın evde tek başına sakin olduğu ve evinde kiliseye giren çıkan kadınları gözetleyecek hiçbir erkeğin olmadığı varsayılsa bile Sofya'nın evi bir başkasına sattığında mahremiyet konusu gündeme gelebilirdi.

Cengiz Orhonlu, inşaat esnaflarının, mimardan izin ve ruhsat almadan bina inşasına başlamadıklarını ve inşaatların keşiflerini de bu mimarların yaptıklarını belirtir (1984, s. 17). Ankara şehir mimarları, inşaat faaliyetlerinde mahremiyet konusuna dikkat ediyor muydu?

Mahkeme kayıtlarında yer alan itirazların çoğunluğu, henüz inşaat süreci başlamamışken yapılmıştı. Ancak İğneci Mahallesinden Monla Mahmud'un sayegâhı (MŞH.ŞSC.d. 575/19b, BOA) ve yine yukarıda bahsi geçen kişilerden Ankara Kalesinden Ali Çelebi'nin tahtani odaları, Hacı Doğan Mahallesinden Mustafa Çelebi'nin yeni yaptırdığı fevkani odası, Ankara Kalesinden Bedros'un yaptırdığı oda ile sayegâhı ve Sofya'nın kilise karşısında yaptırdığı duvar ve pencere halihazırda mevcut yapılarıdır. Bu yapıların inşasından önce izin alınıp alınmadığı konusunda bir bilgimiz yok. Yapıların tamamlanmasından sonra mahremiyet konularının mahkemeye taşınması, inşaat öncesinde şehir mimarı yahut inşaat esnafı tarafından bir denetleme yapılmışsa bile bu denetlemeler sırasında yapıların en azından komşu mekânların mahremiyetini ihlal edip etmediği değerlendirmesinin yapılmadığını düşündürmektedir.

Bununla birlikte inşaat faaliyetine başlamadan önce muhtemel bir itirazın önünü almak için mahkemeye başvurup keşif talebinde bulunan Ankaralıları da vardı. Hacı Mansur Mahallesinden Yosef (MŞH.ŞSC.d. 584/11a, BOA); Makrameci Mahallesinden Kiğork (MŞH.ŞSC.d. 585/54a, BOA); Behlül Mahallesinden Toros (MŞH.ŞSC.d. 585/63b, BOA); Ankara Kalesinden (MŞH.ŞSC.d. 586/80b, BOA); Makremeci Mahallesinden Serkez (MŞH.ŞSC.d. 588/17a, BOA); Ankara Kalesinden Karabet (MŞH.ŞSC.d. 589/60b, BOA); Teke Ahmed Mahallesinden Hacı Mirzade Seyyid Salih (MŞH.ŞSC.d. 590/31a, BOA) ve Keyyalin Mahallesinden Menas (MŞH.ŞSC.d. 592/56a, BOA) önceden mahkemeye başvurarak keşif talebinde bulundular. Başvurularını yaparken yeni yapılarının kimsenin kadınlarının bulunduğu alanlarına görüşü olmadığı ve kimseye zararı olmadığını ifade ettiler. Tüm bu kayıtlarda, keşiflerden sonra yapılara izin ve ruhsat verildiği görülmektedir.

Mahremiyet ihlallerinin büyük çoğunluğu yeni yapı ve özellikle de sicillerde fevkani şeklinde belirtilen yeni bir kat eklentilerinde meydana geldiği görülmektedir. Faroqhi İstanbul'da bulunan çok katlı konakların taşralı zenginlere çekici geldiğini ifade ederek Ankara'da da 17. yüzyılda bu İstanbul etkisiyle çok katlı yapılara geçildiğini belirtmektedir (2008, s. 186). Bununla birlikte Faroqhi, çok katlı yapıların gelişiminde diğer bir sebebin de Ankara'yı çeviren sur olabileceğine işaret etmektedir (1992, s. 1162). Başka bir deyişle sur içerisinde yer alan şehirde, daha fazla kişiye ya da aileye yer açabilmek için yatay mimariden ziyade dikey mimarinin geliştiği söylenebilir.

Bununla birlikte sicillerde Ankara'da ikiden fazla kata sahip binaların varlığına yine bir mahremiyet ihlali davasında rastlıyoruz. Keyyalin Mahallesinden

Arton'un "fevkânî odanın üzerine müceddeden bir fevkânî oda dahî binâ murâd itdiğimde" şeklinde olan ifadesinden giriş katı birinci, fevkani kat ikinci ve bu fevkani katın üzerine bir fevkani kat daha çıkma isteği ve bu isteğin mahkeme tarafından kabulü Ankara'da üç katlı yapıların olduğunu göstermektedir (MŞH.ŞSC.d. 582/52a, BOA).

Çok katlı evlerin gelişiminde yer alan sebeplerden birinin de ev içerisinde mahrem alan oluşturma kaygısı olduğunu söylemek gerekir. Özellikle kalabalık ailelerin bulunduğu evlerin içerisinde yaşayan birden fazla çekirdek aile için odaların fazla olması gerektiği düşünülürse belli bir parsel içerisinde bulunan evlerin yatay olarak genişleyemeyeceği ve dolayısıyla mevcut yapıların üzerlerine odalar eklenerek ev içerisinde mahrem alanlar oluşturulduğu söylenebilir. Yine evlerde misafir ağırlamak gerektiğinde haremlik-selamlık alanlar açabilmek için üst katlar eklenebileceği de ifade edilebilir. Burada Tanyeli'nin "...mahremiyet her çağda pahalı bir lükstür" cümlesini dile getirmek yerinde olacaktır (Gerçek ve Tanyeli, 2012, s. 37). Zira özellikle ev içerisinde mahrem alan yaratmak için birbirinden bağımsız birçok odanın olması gerekiyordu. Her yeni inşaat yeni bir maddi külfet anlamına geliyordu. Abraham Marcus da Halep üzerinde yaptığı çalışmasında, varlıklı ve itibarlı kişilerin mahremiyetten daha fazla yararlandıkları ifadesiyle zenginlik ile mahremiyetin doğru orantılı olduğunu doğrulamaktadır (1986, s. 178).

Ankara'da evlerin mahremiyeti gerek mahalle ve gerekse sokaklardan daha keskin bir yapıya sahipti. Evler, tamamen mahrem alan olarak görülüyor ve sokaktan yalıtılmak için çoğunlukla duvarlarla çevriliyordu. Hatta komşu evlerle aralarına duvarlar örerek birbirlerinin evlerinin kadınların bulunduğu mahrem alanları görmemesine gayret ediliyordu. Ancak buna riayet etmeyenler, mahkemeye veriliyor ve gerekli önlemleri alması için kadı tarafından ikaz ediliyordu. Bazen bir evi gözetlemek de dava konusu olabiliyordu. Tüm bunlar, evin dokunulmazlığını ortaya koymakta ve bir evin, mahrem alanın tam merkezinde olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle kentte mahremiyetin merkezi, evdir.

Son olarak, Ankara'da mahremiyet algısının Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerde farklılık gösterip göstermediğine değinmek gerekir. Buna göre sicillerde evlerin mahremiyeti hakkındaki davalar, çoğunlukla aynı dini gruba mensup kişiler arasında olduğu görülmektedir. Bir Müslüman komşu ile diğer Müslüman komşu arasında altı davaya, bir gayrimüslim komşu ile diğer gayrimüslim komşu arasında yedi davaya rastlanmıştır. Bununla birlikte Müslüman ve gayrimüslim komşuların birlikte davacı veya davalı olduğu örnekler de mevcuttur. Tiflis Mahallesi yakınına açılmak istenen kahvehane davasında Müslüman ve gayrimüslim komşular, birlikte davacı olmuşlardı. Yine Boyacı Ali Mahallesinden Mihayıl adlı gayrimüslim, Monla İbrahim adlı Müslüman komşusu ile Kiraki ve Murad isimli gayrimüslim komşularından

davacı olmuştu. Tüm bu veriler, Osmanlı toplumunda Ankara kenti özelinde mahremiyet konusunun dini guruplara göre farklılık göstermediğini başka bir deyişle farklı dinlere mensup kişilerin benzer şekilde mahrem alanlarını koruma kaygısı taşıdığını ortaya koymaktadır. Hatta bu durumu Osmanlı Devleti sınırları dışına taşımak bile mümkün. 1341 yılı Londrası'nda *Isabel* adlı dul bir kadının, yaşadığı evin mahremiyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle dört farklı komşusundan davacı olması, dikkate değer bir örnektir (Vincent, 2022, ss. 14-15). Isabel'in sakin olduğu mekânın mahremiyetini korumak için mahkemeye yaptığı başvuruların gerekçeleri, Lale Devri Ankara mahkemesindeki davacıların gerekçelerine benzerdi; pencerelerin komşu evi görmesi, duvarların yüksek olmayıp komşu evin mahremiyetini ihlal etmesi. Coğrafya, din ve kültür bakımından farklılıkların olduğu her iki toplumda davaların konuları itibarıyla benzerlikleri ne ile açıklanabilir? Söz konusu durum ancak mahremiyetin insanî bir durum olduğu ve insanların özel hayatın gizliliğine önem verdikleri şeklinde cevaplanabilir. Her ne kadar geçmişten günümüze insanlık; sosyal, kültürel, teknolojik açıdan değişim ve gelişim gösterse de bugün dahi özel hayatın gizliliği, büyük önem taşımaktadır. Örneğin günümüzde mahremiyetin tartışma konusu, fizikî sınırlardan ziyade sanal-sosyal alanlarda kendini göstermektedir. Bu da her ne kadar insanların hayatları değişip gelişse de mahremiyetin bu değişim ve gelişim içerisinde önemini kaybetmediğinin kanıtıdır.

Sonuç

Kent içerisinde her yol ayrımı, yeni bir katmana açılan yeni bir dünya idi. Katmanların kesiştiği noktalar aynı zamanda sınırları belirlemekteydi. Çarşının, imaretin bulunduğu kent merkezinden herhangi bir mahalleye giden ana yol bir sınır, bu yoldan sağa sola kıvrılan sokaklar başka bir sınır ve sokaklardan evlere doğru bir yönelim yeni bir sınırla karşılaşmak demektir. Tüm bu sınırları aşmak, bir kimlik ve aidiyet gerektirdiği gibi aynı zamanda katmanlar içerisinde sakin kişiler tarafından tanınır ve bilinir olmayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla bu sınırları geçerken buralara ait olmanız, en önemli geçiş hakkı ve kolaylığı idi.

Ankara mahallelerinde mahalleye girip çıkan kişiler, mahalle sakinleri tarafından takip edilmiştir. Mahalleye tanıdık kişilerin gelip gitmesi, bir sorun yaratmasa da rezil, eşkiya ve namahrem diye tanımladıkları kişilerin varlığı, mahalle sakinlerini rahatsız etmiş ve bu kişileri evlerine davet ederek mahallenin mahremiyetine halel getirdiğini düşündükleri komşularını mahalleden ihraç etmek için mahkemeye başvurmuşlardı. Dolayısıyla Ankara mahallesindeki mahremiyetin sınırı, kendi mahrem alanını tehdit edebilecek bir sorun ile karşılaştığı anda müdahale edilen bir sınır şeklinde çizilebilir. Burada, mahalle sakinlerince geniş anlamda ortak bir mahrem alan oluşturulmuştur. Burası, mahremiyetin dış katmanıdır.

Ankara mahallelerinde yer alan sokaklar ise daha farklı bir mahrem anlayışa sahipti. Tarîk-i hâss olarak ifade ediliyor ve bir hususiliği temsil ediyordu. En başta buralara kapı konabiliyordu ve yarı müstakil haldeydiler. Sokağı paylaşan, bu sokağa kapısı olan komşular; bu katmanda tam söz hakkına sahiptiler. Ancak bu söz hakkı bireysel değil, ortak ve rızaya dayalıydı. Dışarıdan buraya müdahale edilemez, içeride de sokağın paylaşımcılarından izinsiz bir faaliyet yürütülemezdi. Aksi durumda yine mahkeme yolu, komşular için hukuki bir seçenektir. Bu alanda çok fazla ev olmadığı ve herkesin birbirini iyi tanıdığı varsayılırsa bu katmana giren bir yabancıya hemen fark edileceği malumdur. Burası mahalle ile ev arasında yer alan ara bölge ya da tampon bölge olarak ifade edilebilir. Bu nedenle bu katmanda mahallelere göre mahremiyetin sınırı daralmış ve komşularca bütüncül bir dokunulmaz alan yaratılmıştır. Denilebilir ki Ankara sokakları, dar manada ortak mahrem alanı ifade eder. Burası mahremiyetin orta ya da ara katmanıdır.

Ankara'da evlerin mahrem sınırı, fiili tecavüzlerin de ötesinde görmek veya bakmak eylemi ile çizilmekteydi. Bu alan, izlenemez ve gözetlenemezdi. Yabancı birinin hatta davetsiz ve teklifsiz bir şekilde konu-komşunun dahi evin sokak kapısından içeriye bakması, gözetlemesi mahkemeye şikâyet edilmesi için bir sebepti. Yine bir komşu yapının diğer komşunun kadınlarının evlerinde günlük faaliyetlerde bulunduğu avlu, bahçe gibi ve yine sofa, sayegâh, pencereli oda gibi vs. yerlerine görüş alanı varsa bunların kaldırılması için mahkemeye başvurulmaktaydı. Komşu evler arasında yer alan ve birbirlerinin görüşlerini kapatan duvarların bile mülkiyetinin kime ait olduğu büyük önem arz ediyordu. Bu yönüyle evler, insanların yabancı bakışlardan uzak, özgürce yaşamak istediği salt mahrem alanlardı ve mahremiyetin merkez katmanıydı. Başka bir deyişle, kent içerisinde birbirini tamamlayan merkez (han, bedesten, çarşı, pazaryeri vs.), mahalle, sokak ve ev gibi birimler yerküre katmanları ile ifade edilecek olursa bu birimler içerisinde ev, kentin çekirdeğini oluşturmaktaydı.

Son olarak, iç içe geçen mahremiyet katmanları şeklinde adlandırdığımız bu mekânlar, müteselsil mahremiyet anlayışına sahipti. Her ne kadar bu anlayış her katmanda farklı tecelli etse de başından sonuna varlığını sürdürdü. Bir ev, mekânsal anlamda mahremiyetini bağlı olduğu mahalleden itibaren başlatmış, ait olduğu sokak ile sınırlarını daraltmış ve nihayet kendisini mutlak mahrem mekân olarak ilan etmişti. Her mekânda farklı tedbirlerle sınırlar oluşturularak korunmaya çalışılan mahremiyet yine her katmanda ihlal edilebilmişti. Bu sürekli tedbirli olmayı gerektiren bir mücadeleydi.

Kaynakça

- Akyazıcı Özkoçak, S. (2009). Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri. A. Yaşar (Haz.), *Osmanlı Kahvehaneleri, Mekân, Sosyalleşme, İktidar* içinde (ss. 19-42). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Arseven, C. E. (2021). *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü Istılâhât-ı Mi'mâriyye* (Ş. Alpay, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Artan, T. (1993). Mahremiyet: Mahrumiyetin Resmi. *Defter*, (20), 91-115.
- Artan, T. (2018). İfade Biçimleri ve Mecraları İstanbul ve Ötesi (1600-1800). C. Woodhead (Ed.), *Osmanlı Dünyası* (G. Çağalı Güven, Çev.) içinde (ss. 485-519). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Behar, C. (2014). *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti* (A. Ataöv, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doktor Hüseyin Remzi. (2018). *Lügat-i Remzî* (Cilt II). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Dörtok Abacı, Z. (2020). Ahde Vefâ: Kamu Düzenini Sağlama Aracı Olarak Bursa'da Nefse Kefalet Uygulaması (II. Selim dönemi). F. Yaşa (Ed.), *Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa* içinde (ss. 498-516). Bursa: Gaye Kitabevi.
- Ergenç, Ö. (1980). Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri. O. Okyar ve H. İnalçık (Ed.), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* içinde (ss. 103-109). Ankara: Meteksan Limited Şirketi Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, IV(4), 69-78.
- Ergenç, Ö. (2012). Osmanlı Düzeni İçinde Mahalle Hayatı. N. Gürsakal (Ed.), *Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu 13-16 Ekim 2011. Mahallede Hayat Var Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 13-16). Bursa: Furkan Ofset.
- Ergenç, Ö. (2015). Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Mekân, Mahremiyet ve Cinsiyet İlişkileri. B. Yılmaz (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân Çalıştay Tebliğ ve Müzakereleri* içinde (ss. 13-18). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erkal, M. (1991). *Arşın. DİA* içinde (C. III, ss. 411-413). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1972). *Ankara'nın Eski Bir Resmi* (Türk Tarih Kurumu, "Atatürk Konferansları" IV. Cilt'den Ayrıbasım). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Faroqhi, S. (1992). Şehir Evinin Fizikî Şekli. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde (C. 3, ss. 1151-1178). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Faroqhi, S. (2008). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2014). *Orta Halli Osmanlılar* (H. Çalışkan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gerçek, E. ve Tanyeli, U. (2012). *İstanbul'da Mekân Mahremiyetin İhlali ve Teşhiri, Gerilimli Bir Tarihçe ve 41 Fotoğraf*. İstanbul: Ofset Yapımevi ve Matbaacılık.
- Hamadeh, S. (2011). On Sekizinci Yüzyıl İstanbulu'nda Kamusal Mekânlar ve Bahçe Kültürü. V. H. Aksan ve D. Goffman (Ed.), *Erken Modern Dönem Osmanlılar* (O. G. Ayas, Çev.) içinde (ss. 371-414). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa Kütüğü* (Cilt III) (H. Algül, O. Çetin, M. Hızlı, M. Kara ve M. A. Yediyıldız, Haz.). Bursa: Bursa Kültür A.Ş.
- Kömeçoğlu, U. (2009). Homo ludens ve Homo sapiens Arasında Kamusalılık ve Toplumsallık: Osmanlı Kahvehaneleri. A. Yaşar (Haz.), *Osmanlı Kahvehaneleri, Mekân, Sosyalleşme, İktidar* içinde (ss. 55-90). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kuban, D. (1995a). Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi ve Yapısı Üzerine Gözlemler. *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* içinde (ss. 163-197). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1995b). Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler. *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* içinde (ss. 225-240). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kürkman, G. (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*. İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- La Motraye, A. d. (2007). *La Motraye Seyahatnamesi* (N. Demirtaş, Çev.). İstanbul: İstiklal Kitabevi.
- Marcus, A. (1986). Privacy in Eighteenth-Century Aleppo: The Limits of Cultural Ideals. *International Journal of Middle East Studies*, 18(2), 165-183.
- Meşihat Şer'iyye Sicil Defterleri [MŞH.ŞSC.d.]. (Defter No: 575; 578; 580; 581; 582; 583; 584; 585; 586; 587; 588; 589; 590; 591; 592; 593), T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İstanbul.
- Mikhail, A. (2014). Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri. D. Sajdi (Der.), *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri, On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri* (A. Onocak, Çev.) içinde (ss. 175-225). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Orhonlu, C. (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (S. Özbaran, Der.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özcan, T. (2001). Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi. *Marife*, 1(1), 129-151.
- Peirce, L. P. (2010). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Poyraz, H. (2020). Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet. N. Şişman (Ed.), *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları* içinde (ss. 21-33). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Raymond, A. (2018). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1978). *Divriği'de Ev Mimarisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2005). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınlar.

- Tanyeli, U. (2005). Kamusal Mekân-Özel Mekân: Türkiye’de Bir Kavram Çiftinin İcadı. *Genişleyen Dünyada Sanat, Kent ve Siyaset: 9. Uluslararası İstanbul Bienali’nden Metinler* içinde (ss. 198-209). İstanbul: İstanbul Kültür Sanat Vakfı.
- Taş, H. (2010). Osmanlı Şehrinde Mahallelinin Ortak Sorumluluğu Nasıl Değerlendirilebilir?. *XVI. Türk Tarih Kongresi, (Ankara: 20-24 Eylül 2010)* içinde (Cilt IV, Kısım I; ss. 535-543). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taş, H. (2014). *XVII. Yüzyılda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekgöl, N. (2013). Modernite Öncesi Osmanlı Toplumunda Mahremiyet Halkaları. Ü. Ekin (Ed.), *Prof. Dr. Özer Ergenç’e Armağan* içinde (ss. 411-432). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tournefort, J. D. (2013). *Tournefort Seyahatnamesi* (A. Berktaş ve T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tunç Yaşar, F. (2020). Osmanlı Dünyasında Mahremiyet: İfşa İle İhlal Arasında. N. Şişman (Ed.), *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları* içinde (ss. 51-65). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ünüvar, K. (2014). Osmanlı’da Bir Kamusal Mekân: Kahvehâneler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2(5), 205-217.
- Vincent, D. (2022). *Mahremiyetin Kısa Tarihi* (O. Düz, Çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Yaşar, F. (2020). Mütecessis Gözler: Osmanlı Bursa’sında Özel Alanın Muğlak Sınırları (16. Yüzyıl). F. Yaşar (Ed.), *Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa* içinde (ss. 517-533). Bursa: Gaye Kitabevi.
- Yerasimos, S. (1996). Tanzimat Kent Reformları Üzerine. P. Dumont ve F. Georgeon (Ed.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* (A. Berktaş, Çev.) içinde (ss. 1-18). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yerasimos, S. (2016). XVI. Yüzyılda İstanbul Evleri. S. Faroqhi ve C.K. Neumann (Ed.), *Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak* (Z. Yelçe, Çev.) içinde (ss. 306-332). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yılmaz, F. (2000). XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair. *Toplum ve Bilim*, (83), 92-110.

